

JOLANTA ŚLĘZAK-GOTKOWSKA

DZIAŁALNOŚĆ RODZINY WANDY I BRONISŁAWA STALÓW W ŚWIELE ARCHIWALIÓW ZE ZBIORÓW ARCHIWUM CENTRUM POLONIJNEGO UNIWERSYTETU RZESZOWSKIEGO

WSTĘP

Działalność małżeństwa Wandy i Bronisława Stalów, założycieli Polskiego Związku Kulturalnego w Genk-Zwartberg, Zespołu Pieśni i Tańca „Krakus”, inicjatorów Światowych Festiwali Polonijnych Zespołów Folklorystycznych w Rzeszowie, wywarła wpływ na życie i działalność kulturalną Polonii na całym świecie na długie dziesięciolecia. Niniejsza publikacja ma na celu przybliżyć czytelnikowi ich aktywność.

Przypadek rodziny Stalów jest o tyle ważki, o ile na jego przykładzie ujawniają się dwie istotne dla naukowców kwestie związane z badaniami nad Polonią. Po pierwsze – jest to niewielkie dotąd zainteresowanie humanistów dziejami Polonii belgijskiej. Dostępne – bardzo zresztą wartościowe – opracowania mają charakter raczej syntetyzujący, a przy tym obejmują ograniczony zakres czasowy¹. Koncentrują się głównie na danych szacunkowych, ogólnych warunkach życia, na szkolnictwie, działalności kulturalnej lub politycznej. Brakuje natomiast studiów przypadku i biografistyki.

Po drugie – polski zasób archiwalny jest znacznie rozproszony. Zrzeszanie się członków społeczności polonijnej w rozmaitych organizacjach pociąga za sobą powstawanie archiwów ukazujących ich aktywność. Nie sposób jednak

Dr JOLANTA ŚLĘZAK-GOTKOWSKA – Uniwersytet Rzeszowski, Centrum Polonijne; e-mail: jslezak@ur.edu.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2640-8306>.

¹ I. GODDEERIS, *Polonia belgijska w pierwszych latach po II wojnie światowej*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper 2005; E. KUŹMA, *Życie codzienne współczesnych imigrantów polskich w Belgii*, „Studia Polonijne” 22(2001), s. 61-87; J. SZYMAŃSKI, *Stan i sytuacja szkolnictwa polonijnego w Belgii (1940-2000)*, „Studia Polonijne” 27(2006), s. 183-209; M. ŻMIGRODZKI, *Polonia w Belgii*, Lublin: Polonijne Centrum Kulturalno-Oświatowe Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie 1978.

Artykuły w czasopiśmie dostępne są na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa – Użycie niekomercyjne – Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe (CC BY-NC-ND 4.0)

stworzyć mapy, gdzie takie archiwa mogą się znajdować. Dodatkowo, nie-
rzadko trudne warunki funkcjonowania polonijnych organizacji wzbudzają
obawy o zachowanie ich spuścizny. Po zaprzestaniu działalności archiwalia
bywają niszczone, niekiedy przechodzą w ręce prywatne. O ich zachowaniu
decyduje przede wszystkim świadomość lokalnych działaczy².

Odzwierciedleniem tej sytuacji jest baza źródłowa, która posłużyła do
przygotowania niniejszego opracowania. Są to archiwalia przechowywane
w Archiwum Centrum Polonijnego Uniwersytetu Rzeszowskiego, przekazane
tu przez dzieci Wandy i Bronisława, obejmujące okres od lat pięćdziesiątych
do osiemdziesiątych XX wieku. W zbiorze tym znajdują się materiały wytwor-
zone w toku działalności Wandy i Bronisława w PSL i PZK. Po zakończeniu
działalności przez Wandę Żmijewską-Stalę zbiory w Polsce przechowywała
jej córka w swoim domu prywatnym. Dopiero w 2020 r. jej dzieci (także za-
angażowane w działalność polonijną) – Danuta, Krzysztof i Artur – zdecydo-
wały się oddać je w ręce badaczy³.

Zbiór ten znajduje się w opracowaniu archiwalnym. Jego przeważająca
część została już jednak uporządkowana i usystematyzowana. Jak dotąd, w je-
go skład wchodzi osiem podzespołów, odzwierciedlających zakres działal-
ności rodziny Stalów. Podzespół Koło Polskiego Stronnictwa Ludowego
w Genk-Zwartberg liczy osiem jednostek archiwalnych, które zawierają księ-
gi kasowe, członkowskie, pamiątkowe, oficjalną korespondencję i protokoły
z zebrań. Materiały archiwalne składające się na podzespół Polski Związek
Kulturalny zgrupowano w siedemnastu teczkach. Znajdują się tu protokoły
z zebrań, książka członkowska, korespondencja z polskimi instytucjami, in-
formacje o wyborach Zarządu, księgi kasowe, korespondencja i dokumenty
obrazujące działalność charytatywną organizacji prowadzonej przez Stalów,
informacje o bieżącej działalności. Niemal równie liczny (16 jednostek archi-
walnych) jest podzespół Zespół Pieśni i Tańca „Krakus”. Zawiera m.in. wspo-
mnienia, wykazy członków, księgi rozchodów i przychodów, korespondencję
dotyczącą jubileuszy oraz koncertów. Nadto w ramach zbioru wyodrębniono
podzespoły archiwaliów: Europejski Festiwal Zespołów Polonijnych w Belgii,

² J. ŁUBA, *Spoleczne archiwa polonijne*, „Biuletyn EBIB” 2014, nr 6 (151), s. 1.

³ O zbiorach zob. też: J. ŚLĘZAK-GOTKOWSKA, *Sekcja Badań nad Polonią i Polakami na Świe-
cie UR – zbiory, działalność, perspektywy*, [w:] *Światowy Festiwal Polonijnych Zespołów Folklo-
rystycznych formą aktywności kulturalnej środowisk polonijnych – ich rola w kształtowaniu wize-
runku oraz promocji Polski. Raport z badań*, red. A. Bonusiak, J. Ślęzak-Gotkowska, L. Wais,
Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2022, s. 36; J. ŚLĘZAK-GOTKOWSKA, *Zbiory
im. Wandy i Bronisława Stalów w zasobie Archiwum Centrum Polonijnego Uniwersytetu Rzeszow-
skiego*, „Gazeta Uniwersytecka” 2020, nr 5, s. 36-37.

korrespondencja z Towarzystwem Łączności z Polonią Zagraniczną „Polonia”, Polacy w Belgii, Polski Komitet Olimpijski, Drużyna piłkarska F.C. Cracovia. Liczą one po kilka jednostek archiwalnych i zawierają nade wszystko oficjalną korespondencję. Na opracowanie czekają jeszcze archiwalia związane z członkostwem Stałów w Związku Polaków w Belgii, światowymi festiwalami polonijnych zespołów folklorystycznych w Rzeszowie oraz pokaźny zbiór wycinków prasowych, druków ulotnych i plakatów.

Zgromadzone materiały skrzętnie dokumentują każdą dziedzinę działalności rodziny Stałów. W bogatej korespondencji odnajdujemy częste słowa uznania kierowane w stronę nade wszystko Wandy Żmijewskiej-Stali. W wycinkach prasowych dominują informacje o koncertach i wyjazdach zespołu tanecznego, wydarzeniach w PZK, budowie Domu Polskiego, ale także Polonii belgijskiej w ogóle. Nie odnajdziemy natomiast nieprzychylnych głosów kierowanych w stronę organizacji prowadzonych przez Stałów.

Materiał ten dotychczas nie był wykorzystywany w przygotowaniu żadnych opracowań. Jego wartość jest bezsprzeczna – obrazuje wieloletnią działalność pewnego środowiska polonijnego na terenie Belgii. Jest przy tym bardzo dobrze zachowany pod względem fizycznym. Z drugiej strony, wyraźna przewaga dokumentacji z lat siedemdziesiątych XX wieku nad materiałami z okresów wcześniejszych i późniejszych wskazuje na jej zdekompletowanie⁴. Nadreprezentacja archiwaliów ze wskazanego okresu nad innymi wynika z faktu rosnącej świadomości Wandy Żmijewskiej-Stali. W jednym ze sprawozdań (1979 r.) z działalności kierowanej przez siebie organizacji pisała: „Muszę przyznać, że podczas mijających lat społecznicy [...] nie przypisywali żadnej wagi do pism, pisemek, ksiąg protokolarnych, kasowych, do fotografii, publikacji różnych prac, telegramów itp., itd., które dziś po minionych latach stanowią gigantyczny majątek dokumentacji, która służyć mogłaby niejednej pracy naukowej”⁵.

Biorąc pod uwagę powyższe, niniejszy artykuł stanowi przyczynek do badań nad dziejami belgijskiej Polonii. W związku z brakami w dokumentacji nie opisuje jednak w pełni całego spektrum działalności rodziny Stałów, a wskazuje jej najważniejsze dziedziny.

⁴ Istnieje prawdopodobieństwo, że część z nich została bezpowrotnie utracona w wyniku pożaru, który dotknął siedzibę organizacji w 1970 r.

⁵ Archiwum Centrum Polonijnego Uniwersytetu Rzeszowskiego (Rzeszów) [dalej: ACP UR], Zbiory im. Wandy i Bronisława Stałów, sygn. 4/2/3, Polski Związek Kulturalny [dalej: PZK]: Informacje o działalności, k. 4.

HISTORIA RODZINY

Wanda Stala, z domu Żmijewska, urodziła się 2 czerwca 1928 r. w Stolinie (dziś na Białorusi). Podczas II wojny światowej trafiła do obozu koncentracyjnego w Dachau. Bronisław Stala urodził się 21 marca 1921 r. w Miechocinie (dzisiejszej dzielnicy Tarnobrzega). W okresie II wojny światowej został wywieziony na roboty przymusowe do Niemiec. Wandę poznał na terenie wyzwolonego obozu w Dachau, gdzie wzięli ślub. Oboje znaleźli się wśród 1,2 mln dipisów⁶ przebywających po zakończeniu działań wojennych w zachodnich strefach okupacyjnych Niemiec. Ze względów politycznych nie zdecydowali się na repatriację. Skorzystali zaś z możliwości, jaką dało porozumienie władz belgijskich z kierownictwem amerykańskiej strefy, zezwalające na zatrudnianie dipisów w kopalniach na terenie Belgii⁷. Bronisław otrzymał pracę w kopalni w Zwartberg (obecnie dzielnica miasta Genk) i zaangażował się w działalność tamtejszych polskich organizacji. Był współzałożycielem Koła Polskiego Stronnictwa Ludowego w Zwartberg. Losy rodziny skomplikowały się z początkiem lat pięćdziesiątych, kiedy to z przyczyn zdrowotnych Wanda wraz z córką wyjechały do Kielc⁸. Po przyjeździe do Polski odebrano jej paszport i przyznano status repatrianta, uniemożliwiając tym samym powrót do Belgii. Podjęła wówczas edukację w szkole dla położnych w Bytomiu, przy której funkcjonował zespół taneczny. Zafascynowana tańcem, ukończyła kurs choreograficzny. Pod koniec lat pięćdziesiątych Wandzie udało się wrócić do Zwartberg. Tam w 1959 r. została kierowniczką i choreografką Zespołu Pieśni i Tańca „Krakus”, nauczająca języka polskiego, kierowała Polskim Domem Kultury im. Mikołaja Kopernika, działała w Związku Polskich Kombatantów⁹.

⁶ Z ang. *Displaced Persons*, pojęciem tym określali alianci osoby, które po zakończeniu działań wojennych znajdowały się na terenie zachodnich stref okupacyjnych Niemiec, a poza terenem własnego kraju. Byli wśród nich m.in. wywiezieni na roboty przymusowe, więźniowie obozów koncentracyjnych, uwolnieni jeńcy wojenni. Z różnych powodów, także politycznych, nie zdecydowali się oni na powrót do ojczyzny. Cz. ŁUCZAK, *Polacy w okupowanych Niemczech 1945-1949*, Poznań: Pracownia Serwisu Oprogramowania 1993, s. 21.

⁷ I. GODDEERIS, *Polonia belgijska*, s. 119-120; Cz. ŁUCZAK, *Polacy w okupowanych Niemczech*, s. 21.

⁸ Wanda od czasu niewoli w obozie koncentracyjnym cierpiała z powodu problemów zdrowotnych. Klimat panujący w Belgii pogłębiał je, stąd zdecydowała się na – w zamierzeniu krótkotrwały – powrót do Polski dla podratowania zdrowia.

⁹ Archiwum prywatne rodziny Stałów, Życiorys Wandy Żmijewskiej-Stali, bp.; Relacja Artura Stali (ur. 1969 r.) z dnia 26 kwietnia 2023 r. [w posiadaniu autorki]; Relacja Krzysztofa Stali (ur. 1960 r.) z dnia 6 czerwca 2023 r. [w posiadaniu autorki].

Bronisław zmarł w wyniku ciężkiej choroby 21 listopada 1983 r. Po śmierci męża Wanda wraz dziećmi kontynuowała dotychczasową działalność, zostając prezesem Polskiego Związku Kulturalnego. Zmarła 2 lutego 2021 r. i pochowana jest wraz z mężem na cmentarzu w Genk-Zwartberg¹⁰.

Ich dzieci – Danuta, Krzysztof i Artur dorastali w szeregach zespołu i w cieniu polonijnej aktywności rodziców. Artur tak wspominał dzieciństwo: „[...] wyrastaliśmy w otoczeniu „Krakusa”, PZK, polskiej szkoły itd. Mama zabierała mnie na próby zespołu już jako małego chłopca. Przy Domu Polskim zajmowałem się m.in. utrzymaniem ogrodu, przygotowywałem dekoracje na różnego rodzaju imprezy. W Domu Polskim mieszkaliśmy. Całe nasze życie, cały nasz czas poświęcaliśmy pracy polonijnej. My innego życia nie znaliśmy [...]”¹¹.

Danuta tańczyła w „Krakusie” do lat siedemdziesiątych, później pomagała rodzinie w pracy polonijnej. Działalność w zespole połączyła ją z Alexandrem Sujewem – Belgiem łotewskiego pochodzenia. Alexander został zaproszony na próbę przez swego przyjaciela – akompaniatora zespołu i wkrótce sam został jego członkiem. Bronisław postawił ultimatum – odda Alexowi rękę córki, jednak ten musi nauczyć się języka polskiego. Alexander spełnił ten warunek i sam mocno zaangażował się w działalność rodziny Stałów. Córka Danuty i Alexa, Sabina Sujew, tańczyła w „Krakusie” w latach 1979-1989¹².

Krzysztof od dziecka tańczył w „Krakusie”. W 1982 r. ukończył kurs choreograficzny dla instruktorów grup polonijnych w Lublinie, otrzymując dyplom z wyróżnieniem. Kierował utworzoną przy zespole grupą dziecięcą. W 1985 r. został kierownikiem i choreografem „Krakusa”, prowadząc zespół do 1993 r.¹³

Artur też był tancerzem „Krakusa”. Odnosił również – jako napastnik – duże sukcesy w drużynie piłkarskiej Cracovia. Wspominał:

Dobrze pamiętam mój pierwszy występ, miałem wtedy 12-13 lat. Pojechaliśmy wówczas wraz z założonym przez moich rodziców Zespołem Pieśni i Tańca „Krakus” na warsztaty do Stalowej Woli, gdzie zatańczyłem po raz pierwszy na scenie. Jako dziecko interesowałem się nie tylko tańcem. Grałem też w piłkę nożną, w założonym przy polskim związku kultury zespole Cracovia. Nigdy nie zapomnę momentu, kiedy na jednych z Igrzysk Polonijnych, na których graliśmy z naszym zespołem, miałem zaszczyt zapalić znicz olimpijski.

¹⁰ Relacja Krzysztofa Stali.

¹¹ Relacja Artura Stali.

¹² Relacja Danuty Sujew-Stali (ur. 1947 r., zm. 2022 r.) z dnia 20 września 2020 r. [w posiadaniu autorki].

¹³ Relacja Krzysztofa Stali.

Obecnie jest choreografem Zespołu Pieśni i Tańca „Krakowiak” w Griesheim (Niemcy)¹⁴.

KOŁO POLSKIEGO STRONNICTWA LUDOWEGO W GENK-ZWARTBERG I POLSKI ZWIĄZEK KULTURALNY

W 1947 r., wraz z ucieczką Stanisława Mikołajczyka z Polski, kierownictwo Polskiego Stronnictwa Ludowego rozpoczęło działalność na emigracji. Zdecydowano, że członkowie PSL – uchodźcy oraz sympatycy ruchu ludowego mogą organizować się w koła regionalne. W 1948 r. ukonstytuował się Tymczasowy Zarząd PSL w Belgii. W pierwszej połowie lat pięćdziesiątych XX wieku utworzono tam 8 kół PSL. Jednym z nich było Koło PSL w Genk-Zwartberg. Jego prezesem został Bronisław Stala¹⁵.

W połowie lat pięćdziesiątych XX wieku wśród emigracyjnych działaczy PSL doszło do rozdźwięku na tle stosunku do kraju. Bronisław Stala, którego – według relacji współpracowników – cechowało szczególne umiłowanie ojczyzny i wszystkiego, co z Polską i polskością związane – był zwolennikiem utrzymywania kontaktów z macierzą. W wyniku obranej linii politycznej, na początku 1959 r. został skreślony z listy członków PSL przez Zarząd Główny w Belgii. Zaangażował się wówczas w tworzenie „nowego” PSL, które ukonstytuowało się na zjeździe w Brukseli jesienią 1961 r., a które krytycznie odnosiło się do polityki S. Mikołajczyka i opowiadało się za ścisłą współpracą z Polską. Odtąd Koło PSL w Zwartberg określało się jako organizacja apolityczna i koncentrowało się na działalności społecznej, kulturalnej i oświatowej. Pozostawało to w zgodzie z odnotowanym przez I. Goddeerisa trendem, zgodnie z którym po 1950 r. w samoorganizowaniu się Polonii belgijskiej nad czynnikami politycznymi zaczęły dominować względy etniczne. W 1970 r. Koło PSL w Genk-Zwartberg zmieniło nazwę na Polski Związek Kulturalny, która odzwierciedlała profil prowadzonej przez rodzinę Stalów i jej współpracowników aktywności¹⁶.

¹⁴ Relacja Artura Stali; *Folklor to przede wszystkim radość. Rozmowa Michała Kochańskiego z Arturem Stalą*, <http://wspolnotapolska.org.pl/polskifolklor/zespoly/004.php> [dostęp: 21.02.2024].

¹⁵ R. TURKOWSKI, *Ruch ludowy na emigracji (1944-1954). Dokumenty i materiały*, część 1: 1944-1954, Kielce: Wyższa Szkoła Umiejętności Zawodowych w Pińczowie 2005, s. 44-45.

¹⁶ ACP UR, Zbiory im. Wandy i Bronisława Stalów, sygn. 4/1/1, Koło Polskiego Stronnictwa Ludowego w Genk-Zwartberg: Dokumentacja i korespondencja, bp.; I. GODDEERIS, *Polonia belgijska*, s. 161.

Statut, początkowo Koła PSL, a później PZK, głosił, iż programem i celem jest dla nich praca społeczna i kulturalno-oświatowa. Należać zaś mogli do nich wszyscy: Polacy, Belgowie polskiego pochodzenia oraz Belgowie – sympatycy. Przyjęta formuła umożliwiła jednoczenie i aktywizowanie lokalnego środowiska, rozbudzając uczucia patriotyczne i krzewiąc polską kulturę¹⁷.

Miarą sukcesu Stałów było przyciągnięcie do organizacji nie tylko rodzin polonijnych, ale i belgijskich. Wśród szczególnie zaangażowanych znalazły się rodziny Sobierajów, Zielińskich, Wątrobów, Miszków, Rejków, Pietkiewiczów, Frasołków, Szumlańskich, Kaźmierczaków, Smolarczyków, Marcinkowskich, Vermeenenbergenów, Sujewów¹⁸.

Działalność Koła PSL i PZK koncentrowała się wokół Zespołu Pieśni i Tańca „Krakus”, klubu piłki nożnej Cracovia, pilotowaniu punktu szkolnego, organizowaniu europejskiego festiwalu polonijnych zespołów folklorystycznych. Prowadzono ożywioną wymianę kulturalną z grupami artystycznymi i sportowymi z Polski, Belgii oraz zespołami polonijnymi z Europy. Bieżąca działalność obfitowała w obchody świąt, organizowanie wydarzeń kulturalnych, balów sylwestrowych i karnawałowych¹⁹.

Stałym elementem aktywności Wandy i Bronisława Stałów była działalność charytatywna kierowana do Polski, która rozpoczęła się od gromadzenia i przekazywania darów dla repatriantów z ZSRR w latach pięćdziesiątych. Ponadto organizowano pomoc finansową dla młodzieżowych i dziecięcych grup artystycznych, pomoc rzeczową w postaci sprzętu medycznego dla placówek służby zdrowia (m.in. Centrum Zdrowia Dziecka). W okresie stanu wojennego w Polsce opieką otoczono blisko 20 domów dziecka z województwa olsztyńskiego i dom kombatanta. Przekazywano dary dla osób dotkniętych powodzią w 1997 r.²⁰

¹⁷ ACP UR, Zbiory im. Wandy i Bronisława Stałów, sygn. 4/2/1, PZK: Statut, k. 1.

¹⁸ ACP UR, Zbiory im. Wandy i Bronisława Stałów, sygn. 4/2/3, PZK: Informacje o działalności, k. 6-7.

¹⁹ ACP UR, Zbiory im. Wandy i Bronisława Stałów, sygn. 4/2/3, PZK: Informacje o działalności, k. 2-5.

²⁰ ACP UR, Zbiory im. Wandy i Bronisława Stałów, sygn. 4/2/9, PZK: Pomoc dla kraju, k. 3-7, 16, 82-85.

BUDOWA POLSKIEGO DOMU KULTURY IM. MIKOŁAJA KOPERNIKA W GENK

Początkowo działalność Koła PSL prowadzona była w drewnianym budynku, należącym niegdyś do miejscowej kopalni, a podarowanym przez gminę Genk. Mieściła się w nim świetlica, siedzibę miało kilka organizacji, a „Krakus” odbywał próby. Budynek ten – zwany przez miejscowych „polskim barakiem” – spłonął na początku 1970 r. podczas protestów górników związanych z zamykaniem kopalń. Straty poniesione przez organizację, a zwłaszcza zespół pieśni i tańca, były ogromne. Bronisław opisywał je tak:

Spaliły się wszystkie stroje góralskie, krakowskie, wielkopolskie, rzeszowskie, łowickie stare i częściowo łowickie nowe [...]. Ocalał sztandar i 10 sztuk spodni ufundowanych przez Towarzystwo „Polonia”²¹. Spłonęły wszystkie aparaty, fortepian, akordeon, nuty, bez których zespół nie może pracować. Wszystkie puchary, dyplomy, pierwsze nagrody, w ogóle całe muzeum „Krakusa”, które na 10-lecie zostało umieszczone w świetlicy w specjalnej gablocie, pozostały tylko wspomnieniem²².

Marzeniem Bronisława Stali stała się wówczas budowa Domu Polskiego. Jego ambitne plany wkrótce doczekały się realizacji²³. Organizacja, posiadając bardzo skromne fundusze, zaciągnęła kredyt na zakup działki pod budowę domu. Wśród ofiarodawców znaleźli się nie tylko członkowie PZK i „Krakusa”, ale również m.in. dyrektorzy lokalnych przedsiębiorstw, członkowie zespołu „Karolinka” z Liège, przedstawiciele Polonii niemieckiej oraz osoby prywatne – Belgowie sympatyzujący z działalnością organizacji²⁴. PZK wdzierżawiło też kawiarnię, której dochody przeznaczano na budowę Domu

²¹ Towarzystwo Łączności z Polonią Zagraniczną „Polonia”.

²² ACP UR, Zbiory im. Wandy i Bronisława Stalów, sygn. 4/2/10, PZK: Polski Dom Kultury im. Mikołaja Kopernika, k. 1.

²³ Bronisław Stala został prezesem Komitetu Budowy Domu Polskiego. Dla swej idei pozyskał wiele znamienitych osobistości, zrzeszonych w Komitecie Honorowym, m.in.: P. Struye – przewodniczącego senatu, A. Hacquerta – przewodniczącego Rady Narodowej Naukowców, prof. A. Van de Vale – dyrektora Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu w Gandawie, prof. M. Klimaszewskiego – rektora Uniwersytetu Jagiellońskiego, M. Klimasa – konsula generalnego PRL w Brukseli, ACP UR, Zbiory im. Wandy i Bronisława Stalów, sygn. 4/12/1, Zbiór wycinków prasowych, bp.

²⁴ ACP UR, Zbiory im. Wandy i Bronisława Stalów, sygn. 4/2/10, PZK: Polski Dom Kultury im. Mikołaja Kopernika, k. 18-19.

Polskiego. W styczniu 1971 r. władze belgijskie wydały pozwolenie na budowę i rychło w ziemię zostały wbite pierwsze łopaty na budowie²⁵.

Oficjalnego otwarcia Polskiego Domu Kultury im. Mikołaja Kopernika dokonał 21 listopada 1973 r. członek Rady Państwa, Wincenty Kraśko. Działacze polonijni, w tym Wanda i Bronisław odznaczeni zostali wówczas Złotymi Krzyżami Zasługi. Dom stał się siedzibą m.in. Zespołu Pieśni i Tańca „Krakus”, drużyny piłkarskiej Cracovia. Znajdowały się w nim biblioteka, sala koncertowa, kawiarnia, a także pomieszczenia biurowe i mieszkalne – te ostatnie zajęte przez rodzinę Stalów²⁶.

ZESPÓŁ PIEŚNI I TAŃCA „KRAKUS”

Pod koniec lat pięćdziesiątych XX wieku wśród działaczy Koła PSL w Zwartberg zrodził się pomysł utworzenia zespołu folklorystycznego. Urzeczywistnienie tych planów stało się możliwe po powrocie do Belgii w 1959 r. Wandy Żmijewskiej-Stali. Podczas pobytu w Polsce ukończyła kurs choreograficzny dla instruktorów amatorskiego ruchu artystycznego. Zespół o nazwie „Krakus” został założony w czerwcu 1959 r. Nazwa wywodzi się od pierwszego tańca – krakowiaka – który zespół tańczył. Pierwsze sukcesy przyszły już w 1960 r., kiedy grupa zdobyła pierwsze miejsce na Międzynarodowym Konkursie w Genk. Z czasem zespół zdobył niekwestionowaną pozycję, czego dowodem były liczne występy w belgijskiej telewizji (pierwszy w 1963 r.) oraz nagranie płyty długogrającej w 1965 r. Dawał też liczne koncerty na terenie Belgii, a młodzież wyjeżdżała do Polski na kursy choreograficzne. O jego aktywności niech świadczy fakt, że tylko podczas pierwszych pięciu lat działalności dał 69 występów. Miarą sukcesu zespołu były nie tylko liczne nagrody i wyróżnienia (dwukrotny zdobywca Pucharu Tysiąclecia Państwa Polskiego, Nagroda im. Oskara Kolberga), ale również fakt, iż zespół uświetniał swymi występami oficjalne uroczystości państwowe w Belgii i Holandii. Wanda szefowała zespołowi do 1985 r. Następnie choreografem i kierownikiem zespołu został jej syn, Krzysztof, który prowadził go do 1993 r.²⁷

²⁵ ACP UR, Zbiory im. Wandy i Bronisława Stalów, sygn. 4/2/10, PZK: Polski Dom Kultury im. Mikołaja Kopernika, k. 12.

²⁶ ACP UR, Zbiory im. Wandy i Bronisława Stalów, sygn. 4/12/1, Zbiór wycinków prasowych, bp.

²⁷ ACP UR, Zbiory im. Wandy i Bronisława Stalów, sygn. 4/2/11, Zespół Pieśni i Tańca „Krakus”: Księga jubileuszowa na XX-lecie Zespołu Pieśni i Tańca „Krakus”; sygn. 4/3/6 Zespół Pieśni i Tańca „Krakus”: Plany pracy i sprawozdania, bp.; Relacja Krzysztofa Stali; Archiwum prywatne

Zespół był propagatorem polskiego folkloru, dając przykład środowiskom polonijnym w Europie Zachodniej. Podtrzymywał rozliczne kontakty z innymi grupami folklorystycznymi, zarówno polonijnymi, jak i polskimi, m.in. Polsko-Węgierskim Zespołem Pieśni i Tańca im. Józefa Bema, Zespołem Pieśni i Tańca „Lasowiacy” ze Stalowej Woli, Zespołem Pieśni i Tańca „Bandoska” z Rzeszowa²⁸.

Sukces swój zawdzięczał niezwykle ciężkiej pracy młodzieży oraz nade wszystko wieloletniej kierownicze i choreografce Wandzie Żmijewskiej-Stali. Wykazywała się ona niezwykle dbałością o poziom artystyczny i autentyczność zespołu. Tancerze „Krakusa” podczas obchodów 20-lecia zespołu wspominali:

Wymagająca była bezgranicznie kierownicza Wanda Stala od samych początków i jest nią nadal. Wszystko miało grać i pasować do ostatniego guzika. Pamiętam jak przed występami kontrolowała – dosłownie zaglądała pod spódnicę, czy nie zapomniała któraś wąskiej halki lub czy chłopcy mieli poczyszczony buty. Posypały się czasami gromy, lecz nie na darmo. Przez pełne 20 lat słynie „Krakus” ze schludności, oryginalności i bogactwa pokazywanego na scenie²⁹.

W połowie lat siedemdziesiątych XX wieku w Genk powstał drugi zespół taneczny o nazwie „Krakus”. Zespół kierowany przez Wandę Stalę został wówczas odmłodzony, utworzono dwie grupy dziecięce i grupę młodzieżową.

W kwietniu 1967 r. Zespół Pieśni i Tańca „Krakus” swoim występem zdobył puchar przechodni Tysiąclecia Państwa Polskiego, ufundowany przez Towarzystwo Łączności z Polonią Zagraniczną „Polonia”. Został wówczas zaproszony na gościnne występy do kraju. Pod koniec lipca 1967 r. rozpoczęło się wielkie tournée „Krakusa” po Polsce. Zespół występował w Warszawie, województwach: zielonogórskim, wrocławskim, krakowskim, opolskim i rzeszowskim. W ciągu 21 dni dał 22 koncerty. Szczególne przyjaźnie zostały związane z działaczami i zespołami w Rzeszowie. W 1968 r. na zaproszenie Koła PSL do Zwartberg przyjechał z Rzeszowa zespół „Bandoska”. W 1968 r. Stalowie zorganizowali przegląd polonijnych zespołów z Belgii, Holandii,

rodziny Stalów, Zaświadczenie wydane przez Komisję Kwalifikacyjną Amatorskiego Ruchu Artystycznego w Warszawie dla Wandy i Bronisława Stalów, bp.

²⁸ ACP UR, Zbiory im. Wandy i Bronisława Stalów, sygn. 4/3/5, Zespół Pieśni i Tańca „Krakus”: korespondencja z zespołami folklorystycznymi, bp.

²⁹ ACP UR, Zbiory im. Wandy i Bronisława Stalów, sygn. 4/2/11, Zespół Pieśni i Tańca „Krakus”: Księga jubileuszowa, bp.

Francji i Niemiec. Wówczas – w wyniku rozmów Stałów oraz dyrektora rzeszowskiego Wojewódzkiego Domu Kultury Czesława Świątoniowskiego i rzeszowskiego dziennikarza Lubomira Radłowskiego – zrodził się pomysł zorganizowania zlotu polonijnych grup artystycznych. Pierwszy odbył się w Rzeszowie w 1969 r. pod nazwą Światowy Festiwal Polonijnych Zespołów Artystycznych. Od tego czasu impreza odbywa się co trzy lata w lipcu³⁰. Stała się najważniejszym tego typu wydarzeniem w skali ogólnopolskiej, dając działaczom i młodzieży polonijnej impuls do podtrzymywania polskiej tożsamości narodowej³¹.

Zespół Pieśni i Tańca „Krakus” uczestniczył w rzeszowskich festiwalach dwanaście razy – był obecny nieprzerwanie na kolejnych edycjach imprezy od 1969 r. do 1989 r., a następnie od 1996 r. do 2005 r.³²

F.C. CRACOVIA

Małżeństwo Stałów nieustannie rozszerzało profil działalności zarządzanej przez siebie organizacji, ściągając w jej szeregi coraz to nowych członków. Przykładem takiej inicjatywy było stworzenie przy Polskim Związku Kulturalnym klubu sportowego. Drużyna piłkarska F.C. Cracovia powstała w 1976 r. Wkrótce – z inicjatywy Bronisława – dysponowała już własnym boiskiem i stosownym zapleczem. Kapitanem drużyny przez pewien czas był jego zięć, Alexander Sujew, grał jako obrońca i bramkarz. Po śmierci teścia kierował zespołem do ok. 1983 r. Piłkarzami byli Krzysztof i Artur Stałowie. Młodszy z braci odnosił w drużynie sukcesy jako napastnik – król strzelców. Sama drużyna szybko zyskała sławę, zdobywając w 1981 r. złote medale podczas IV Polonijnych Igrzysk Sportowych w 1981 r. w Krakowie. Krzysztof wspominał: „Uczestniczyłem w tym czasie w kursie choreograficznym w Lublinie.

³⁰ Od 1974 r. pod szyldem Światowego Festiwalu Polonijnych Zespołów Folklorystycznych. Wyjątkami od trzyletniego cyklu były: trzecia edycja, która odbyła się po upływie dwóch lat, co wiązało się z uroczystościami trzydziestolecia PRL w 1974 r.; dziewiąta edycja – po czteroletniej przerwie, osiemnasta edycja – po dwóch latach oraz edycja dwudziesta – po czteroletniej przerwie; W. BALDA, *Wstęp*, [w:] *Barwy festiwalu*, Rzeszów: Agencja Wydawnicza JOTA 2011, s. 5-9; J. ŚLĘZAK-GOTKOWSKA, *Uczestnicy Światowych Festiwali Polonijnych Zespołów Folklorystycznych w latach 1969-2017. Analizy ilościowe*, [w:] „Co trzeci lipiec naszym sercem bije...”. *Światowe Festiwale Polonijnych Zespołów Folklorystycznych w Rzeszowie w latach 1969-2019*, red. A. Bonusiak, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2019, s. 43.

³¹ *Wnioski i rekomendacje*, [w:] *Światowy Festiwal Polonijnych Zespołów Folklorystycznych*, s. 147.

³² J. ŚLĘZAK-GOTKOWSKA, *Uczestnicy Światowych Festiwali*, s. 60.

Rodzice opłacili mi taksówkę z Lublina do Krakowa, abym zdążył zagrać w meczu. Niestety, nie udało się. Gdy dotarłem na miejsce, drużyna była już dekorowana. Z niedowierzaniem i radością złapałem się za głowę: „Co?! Złoto?! Złoto!”³³.

W 1984 r. podczas V Polonijnych Igrzysk Sportowych Cracovia wywalczyła srebrne medale. Odnosiła też sukcesy w amatorskiej belgijskiej lidzie okręgu Limburgia. Tak jak i w całym PKZ, tak i w klubie piłkarskim działały nie tylko osoby o polskich korzeniach, ale również rodowici Belgowie czy wywodzący się z imigrantów włoskich, tureckich i węgierskich³⁴.

PODSUMOWANIE

Dzieje rodziny Wandy i Bronisława Stalów ukazują, jak skomplikowane były losy Polaków, którzy w momencie kapitulacji III Rzeszy znaleźli się poza terenem ziem polskich, oraz losy wychodźstwa polskiego w latach powojennych. Dodatkowo powikłane były one względami geopolitycznymi Polski po 1945 r. W poszukiwaniu lepszych warunków życia, a nierzadko z powodów politycznych pozostawali na emigracji. Przypadek Stalów ilustruje nadto ewolucję tej postawy – od osobistej, jednostkowej niezgody na objęcie ojczyzny wpływami radzieckimi do uczestnictwa w inicjatywach i współpracy z przedstawicielami ówczesnych władz krajowych, motywowanych nade wszystko nostalgią i umiłowaniem polskości.

Osiedlenie się w obcej i nieznanej ziemi nie ograniczyło Stalów do skoncentrowania się na sprawach tylko bytowych. Rozwinęli oni prężną działalność organizacyjną, dążąc, z powodzeniem zresztą, do zachowania własnej tożsamości narodowej i przekazania jej kolejnym pokoleniom. Bogata działalność społeczno-kulturalna zaowocowała ogromnym dorobkiem. Jej trwałym efektem są światowe festiwale polonijnych zespołów folklorystycznych.

Każdy aspekt aktywności Stalów, omówiony tu pokrótce, zasługuje w istocie na odrębną publikację i pogłębione badania. Konieczne jest pełne odtworzenie dziejów rodziny wraz z biografiami jej członków. Istotnym przedsięwzięciem byłoby również zebranie od żyjących możliwie szczegółowych relacji – zwłaszcza na temat tych okresów działalności, co do których materiał źródłowy jest skąpy. Biorąc pod uwagę fakt włączenia się w działalność organizacyjną Stalów przedstawicieli różnych narodowości, ciekawe byłoby

³³ Relacja Krzysztofa Stali; Relacja Artura Stali.

³⁴ Relacja Sabiny Sujew (ur. 1970 r.) z 15 czerwca 2023 r. [w posiadaniu autorki].

badania nad wzajemnymi relacjami i oddziaływaniami lokalnej wieloetnicznej społeczności.

Niniejszy artykuł jest zaledwie przyczynkiem wprowadzającym do obiegu naukowego dotychczas nieznany materiał źródłowy. Jednocześnie wypełnia w ograniczonym zakresie lukę w badaniach nad Polonią belgijską.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

Archiwum Centrum Polonijnego Uniwersytetu Rzeszowskiego [ACP UR]

Zbiory im. Wandy i Bronisława Stałów

WSPOMNIENIA

Relacja Artura Stali (ur. 1969 r.) z 26 kwietnia 2023 r.

Relacja Danuty Sujew-Stali (ur. 1947 r., zm. 2022 r.) z 20 września 2020 r.

Relacja Krzysztofa Stali (ur. 1960 r.) z 6 czerwca 2023 r.

Relacja Sabiny Sujew (ur. 1970 r.) z 15 czerwca 2023 r.

OPRACOWANIA

Folklor to przede wszystkim radość. Rozmowa Michała Kochańskiego z Arturem Stałą, <http://wspolnotapolska.org.pl/polskifolklor/zespoły/004.php> [dostęp: 21.02.2024].

GODDEERIS I., *Polonia belgijska w pierwszych latach po II wojnie światowej*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper 2005.

ŁUBA J., *Spoleczne archiwa polonijne*, „Biuletyn EBIB” 2014, nr 6 (151).

ŁUCZAK Cz., *Polacy w okupowanych Niemczech 1945-1949*, Poznań: Pracownia Serwisu Oprogramowania 1993.

ŚLĘZAK-GOTKOWSKA J., *Uczestnicy Światowych Festiwali Polonijnych Zespołów Folklorystycznych w latach 1969-2017. Analizy ilościowe*, [w:] „Co trzeci lipiec naszym sercem bije...”. *Światowe Festiwale Polonijnych Zespołów Folklorystycznych w Rzeszowie w latach 1969-2019*, red. A. Bonusiak, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2019.

TURKOWSKI R., *Ruch ludowy na emigracji (1944-1954). Dokumenty i materiały*, część 1: 1944-1954, Kielce: Wyższa Szkoła Umiejętności Zawodowych w Pińczowie 2005.

Wnioski i rekomendacje, [w:] *Światowy Festiwal Polonijnych Zespołów Folklorystycznych formą aktywności kulturalnej środowisk polonijnych – ich rola w kształtowaniu wizerunku oraz promocji Polski. Raport z badań*, red. A. Bonusiak, J. Ślęzak-Gotkowska, L. Wais, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2022.

DZIAŁALNOŚĆ RODZINY WANDY I BRONISŁAWA STALÓW W ŚWIETLE
ARCHIWALIÓW ZE ZBIORÓW ARCHIWUM CENTRUM POLONIJNEGO
UNIwersYTETU RZESZOWSKIEGO

Streszczenie

Artykuł jest poświęcony aktywności rodziny Stalów – działaczy polonijnych z Belgii. Jego bazę źródłową stanowią niepublikowane dotąd materiały archiwalne, znajdujące się w zbiorach Centrum Polonijnego Uniwersytetu Rzeszowskiego. Publikacja składa się z kilku części. W pierwszej przedstawiono krótką historię rodziny. W kolejnych omówione zostały poszczególne dziedziny aktywności Stalów – Koło PSL i Polski Związek Kulturalny w Genk-Zwartberg, budowa Domu Polskiego, Zespół Pieśni i Tańca „Krakus”, klub piłkarski Cracovia. Artykuł jest przyczynkiem do badań nad Polonią belgijską i stanowi jednocześnie studium przypadku nad powojennymi losami polskich emigrantów.

Słowa kluczowe: Polonia; Belgia; zespół folklorystyczny; archiwa polonijne

THE ACTIVITIES OF THE WANDA AND BRONISŁAW STALA FAMILY BASED ON
ARCHIVES FORM THE COLLECTION OF THE POLONIA CENTER
OF THE UNIVERSITY OF RZESZÓW

Summary

The article is devoted to Stala family – Polonia activists from Belgium. It is based on archives form archival collection of UR Polonia Center that have been not published yet. The publication contains several chapters. First of them is refer to the history of Stala family. Next parts tell about different areas of Stala family activity: PSL Branch in Genk-Zwartberg, Polish Cultural Association, construction of Polish House, Song nad Dance Ensemble “Krakus”, football club “Cracovia”. The article represents a contribution to research about Polonia in Belgium. It is also a case study of the Polish emigrants fortunes after the Second World War.

Keywords: Polonia; Belgium; folklore group; Polonia archives